

Орієнтири політики відновлення потенціалу туристичного комплексу в умовах війни і повоєнної відбудови

Яблонь Володимир Дмитрович¹

Опубліковано	Секція	УДК
27.01.2023	Економіка	378.1: 004.08(477)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10117931>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У статті акцентовано увагу на проблематиці державної політики активізації розвитку та реалізації потенціалу туристичного комплексу України в умовах війни. Метою дослідження визначено обґрунтування орієнтирів політики відновлення потенціалу туристичного комплексу країни. Охарактеризовано негативні наслідки повномасштабної війни щодо функціонування та розвитку туристичного комплексу України. Обґрунтовано сукупність заходів публічної політики стимулювання розвитку туристичного комплексу, які мають класичний характер. Визначено специфічний інструментарій регулювання розвитку та більш ефективної реалізації економічного й ресурсного потенціалу розвитку туристичного комплексу України в умовах війни та повоєнної відбудови.

Ключові слова: туризм, туристичний комплекс, економічний потенціал, економічне відновлення, війна, повоєнна відбудова.

Landmarks of the policy of restoring the potential of the tourist complex in the conditions of war and post-war reconstruction

Annotation. The article focuses on the problems of the state policy of intensification of the development and realization of the potential of the tourist complex of Ukraine in the conditions of war. The purpose of the study is to substantiate the guidelines for the policy of restoring the potential of the country's tourist complex in wartime conditions. The negative consequences of a full-scale war on the functioning and development of the tourist complex of Ukraine are characterized. A set of public policy measures to stimulate the development of the tourist complex, which have a classic character, are substantiated. A specific toolkit for regulation of development and more effective realization of the economic and resource potential of the development of the tourist complex of Ukraine in the conditions of war and post-war reconstruction has been defined. It is shown that the economy of Ukraine, starting from February 2024, suffered a significant negative impact related to the consequences of a full-scale invasion by the r. f. Recession has become characteristic of most types of economic activity, sectors and branches of the national economy, and tourism is no exception. It has been proven that the tourism business is closely related to the safety of travel, which is practically impossible to guarantee in wartime. However, it is not necessary to write off this industry from the system of economic relations either. An additional argument in favor of such a conclusion

---

¹ викладач кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Західноукраїнського національного університету

is the thesis that tourist services serve as one of the needs of a person, the satisfaction of which has a significant impact on improving the psycho-emotional state of the population. It was established that in the conditions of war, state administration bodies should intensify efforts to preserve and even effectively use the economic potential of industries and sectors of the national economy. Special attention should be paid to those types of economic activity that are particularly difficult to function and ensure their viability in the complex environment of negative consequences of military actions. Among these are tourism and the tourist complex of the national economy. It was concluded that restoring the potential of its functioning and development requires new, effective regulatory mechanisms and tools, which should be aimed at solving such tasks as: reducing the level of negative impact of the consequences of the war on the activities of tourism enterprises; promotion and stimulation of restoration of pre-war volumes of activities of tourist enterprises; preservation and effective use of the industry's investment potential; development of mobility opportunities of domestic tourism enterprises and the system of providing tourist services; improving the safety environment of tourism and travel.

Keywords: tourism, tourist complex, economic potential, economic recovery, war, post-war reconstruction.

Вступ

Економіка України, починаючи з лютого 2024 року, зазнала істотного негативного впливу, пов'язаного з наслідками повномасштабного вторгнення з боку РФ. Спад став характерним для більшості видів економічної діяльності, секторів та галузей національного господарства і туризм не виключення.

Більше того, туристичний бізнес тісно пов'язаний з безпекою подорожей, що в умовах війни практично не можливо гарантувати. Однак і списувати цю галузь з системи економічних відносин також не потрібно. Додатковим аргументом на користь такого висновку може вважатися теза про те, що туристичні послуги слугують однією з потреб людини, задоволення якої має не аби який вплив на покращення психоемоційного стану людини.

В загальному проблеми та перспективи розвитку туризму і туристичної галузі досліджують такі науковці, як С. Гуткевич [5,с.15-25], Н. Іванченко [7], О. Мельниченко [9,с.69-78] та інші.

Нові виклики, специфіка та перешкоди функціонування й подальшого відновлення позицій туристичних підприємств і туристичного підкомплексу національної економіки в середовищі повномасштабної війни достатньо комплексно розкриті в публікаціях А. Арубіної, Ю. Оноїка, Н. Щербатюк [1], Т. Васильціва, Р. Лупака, О. Рудковського, С. Белікової [4,с.17-25] та інших дослідників.

Питання активізації діяльності та зміцнення конкурентних переваг суб'єктів туристичного бізнесу в різних його сферах і сегментах стали предметом наукового дискурсу у дослідженнях Л. Безуглої, Т. Куваєвої, Т. Герасименко [2], О. Морозової, О. Морозова [8,с.42-48], Т. Ткаченка, О. Гладкого, В. Жученка [11,с.81-90] та інших вітчизняних і зарубіжних науковців.

Проблематиці державного регулювання, а також публічно-приватної політики стимулювання розвитку туристичних підприємств і туристичного комплексу національної економіки присвячені праці Т. Васильціва, Р. Лупака [3,с.17-25], С. Домбровської [6,с.22-33], А. Охріменка [10] та ін.

Разом із тим, туристичний комплекс України в умовах війни зазнав істотного спаду й критичність цієї ситуації вимагає нових нестандартних рішень в частині вирішення цієї проблемної ситуації, що актуалізує завдання напрацювання нових механізмів та інструментів державної політики стимулювання розвитку й відновлення потенціалу

туристичного комплексу національної економіки України в умовах війни і повоєнної відбудови.

Метою статті є обґрунтування орієнтирів політики відновлення потенціалу туристичного комплексу країни в умовах війни.

Результати

Туристичний сектор національної економіки України чи не найбільше постраждав під час пандемії COVID-2019 і не встигла галузь вийти з цієї кризи, як отримала нові виклики під час повномасштабної війни. Якщо до активної фази конфлікту в Україні налічувалося біля трьох тисяч туристичних агентств, то на сьогодні ця кількість скоротилася приблизно в тричі. Це в основному щодо зовнішнього туризму.

Однак, значних збитків зазнали й підприємства, які спеціалізуються на внутрішньому туризмі. Підтвердження знаходимо, наприклад, в обсягах сплачених вітчизняними туристичними підприємствами податків. Так, у 2022 р. до 2021 р. туристичні бази, кемпінги, дитячі табори відпочинку тощо сплатили до державного бюджету на біля 60 % менше платежів. Відповідні показники знизилися й для туристичних операторів (на 35 %), туристичних агентств (на 30 %).

Ці негативні тенденції не лише збереглися, але й наростилися у 2023 р. (за підсумками 6 місяців), коли підприємствами туризму було сплачено до бюджетів усіх рівнів ще на третину менше платежів, ніж у 2022 р. При тому кількість підприємств туризму зменшилася на третину.

Звернімо увагу, що за кризової ситуації частково активізувався туристичний бізнес у західних областях України (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги податкових поступлень від засобів розміщення, 1-й кв. 2021-2023 рр.

Регіони	Роки			Динаміка, %	
	2021	2022	2023	2023/2021	2023/2022
Закарпатська	11,5	14,6	16,8	146,09	115,07
Івано-Франківська	33,7	33,4	30,2	89,61	90,42
м. Київ	125,1	107,6	57,0	45,56	52,97
Львівська	37,9	52,1	60,4	159,37	115,93
Миколаївська	6,0	6,0	2,0	33,33	33,33
Одеська	191,5	24,2	15,2	7,94	62,81
Херсонська	6,8	7,0	0,2	2,94	2,86

Так, як видно з інформації, наведеної у табл. 1, обсяги податкових поступлень у 2023 р. до 2021 р. зросли лише у Закарпатській (на 46,1 %) та у Львівській (на 59,4 %) областях. Тоді як у м. Києві скоротилися у понад удвічі, у Миколаївській області – у тричі, а у Одеській та Херсонській областях – у десятки разів.

Звернімо увагу на відому тезу про те, що за часту ринок сам врегульовує ті, чи інші проблематичні аспекти. Саме так сталося й з ринком туристичних послуг в Україні. На тлі посилення ризиків морського відпочину почав стрімко зростати попит на спокійний сімейний відпочинок у санаторіях. Підприємства почали все більше орієнтуються на внутрішнього туриста у горах або в сільській місцевості, а також не стільки на готелі, як на автобусні тури.

У складних умовах війни держава має взяти на себе провідну роль в частині формування більш сприятливого середовища для функціонування та відновлення позицій підприємств (суб'єктів) туристичної галузі. Ключові заходи, які мають бути для цього реалізовані, наведено на рис. 1.

Зокрема, підприємства у першу чергу потребують пом'якшення тих негативних наслідків, яких завдала війна. Йдеться про те, що, по-перше, суттєво погіршився їх фінансово-економічний стан, підприємства стали практично позбавленими оборотного капіталу, не говорячи вже про питання фінансування заходів розширеного відтворення.

По-друге, Україна втратила значну частину свого населення, а це в тому числі персонал, який був залучений до діяльності у сфері туризму і рекреації. Окрім того, значна частина персоналу туристичних підприємств була скорочена або з відповідної ініціативи з боку менеджменту підприємств або за власним бажанням через скорочення заробітних плат, зайнятості і т. п.

По-третє, відбулося очікуване звуження місткості внутрішнього ринку, а, відтак, споживчого попиту, а, відтак, обсягів продажу послуг та доходів вітчизняних туристичних підприємств.

Рис. 1. Інструментарій державної політики відновлення потенціалу розвитку туристичного комплексу в умовах війни і повоєнної відбудови

Джерело: авторська розробка

У такій ситуації більшість економічно розвинених країни світу реалізували б заходи, орієнтовані на відновлення життєздатності суб'єктів господарювання туристичного комплексу країни. Йдеться про фінансово-податкові стимули, скасування різного роду обмежень на пересування громадян (туристів), реалізацію інформаційних кампаній на підтримку довіри споживачів і т. п.

Ведемо також мову і про відновлення інвестиційної привабливості вітчизняного туристичного комплексу та про збільшення обсягів інвестицій у цю галузь. Цього можливо досягти, коли держава гарантуватиме безпеку таких інвестицій або забезпечить упровадження відповідних програм страхування ризиків і загроз. Крім того, актуальними є публічно-приватні майнові поруки, гарантії, пільгова фінансово-кредитна підтримка і т. п.

Окреме питання – розвиток програм мобільності як вітчизняних туристичних операторів, так і їх бізнес-операцій. Як відомо, цифровізація бізнес-процесів та розвиток цифрових комунікацій докорінно змінюють бізнес-процеси підприємств усіх видів економічної діяльності. Позаяк, все залежить від тенденцій розвитку туристичного бізнесу та суміжних із ним видів економічної діяльності, готовності та здатності суб'єктів господарювання впроваджувати цифрові технології. Відповідно, розвиток системи цифрових комунікацій туристичних підприємств залежить від глобальної цифровізації економіки та суспільства. Закономірно і безсумнівно, що туристичний бізнес відноситься до тих сфер, які першими адаптуються до умов цифрової економіки, налагодження цифрових комунікацій зі споживачами туристичних продуктів (послуг). Відтак, вітчизняним суб'єктам господарювання в сфері туризму слід трансформувати власні процеси еволюції бізнес-відносин, в основу яких закладаються цифрові технології (послуги, комунікації зі споживачами й контрагентами), завдяки яким налагоджуються цифрові комунікації. Сфера туризму є ланкою, яка доводить цифрові тренди до кінцевого споживача і реалізує функцію онлайн-діалогу. Розвитку туристичного бізнесу сприяють драйвери цифровізації, ефект від використання яких очевидний та позитивний за умови усунення бар'єрів впровадження цифрових технологій.

Окрім того, цифрові технології дають змогу істотно ефективізувати бізнес-процеси, а також покращити якість роботи зі споживачами туристичних послуг. Для цього туристичні підприємства можуть використовувати такі сучасні інструменти й засоби, як портрет клієнта, big data, геоаналітика, таргетовані розсилки інформації, sms-розсилки і т. п.

Врешті-решт ведемо мову про розвиток систем безпеки туризму, подорожей і відпочинку. Цьому сприятиме застосування таких інструментів, як розширення програм страхування, ризиків, закупівля мобільних укриттів, покращення системи поінформування про загрози, упровадження інших заходів у цьому керунку.

Утім туристичним підприємствам потрібно розуміти, що роль держави є важливою, але потрібно покладатися у більшій мірі на власні сили. Особливо, коли йдеться залучення інвестицій, а також інноваційно-технологічний розвиток підприємств туризму.

Відомо, що інституційна інфраструктура являє собою сукупність сфер і напрямів діяльності, а також підприємств і організацій, колективних та індивідуальних інституцій, які прямо чи опосередковано обслуговують і сприяють протіканню головного процесу або мають відношення до його регулювання. Інституціональне забезпечення крім інституційної інфраструктури охоплює також законодавство, нормативно-правове регулювання, а також певні норми та звичаї поведінки. Відтак, є ширшим. Але в останні роки дослідники проблем розвитку економіки України все більше схиляються до думки, що одним з найбільш стримуючих розвиток держави та її національного господарства власне і є недостатність та недовірність саме інституційної інфраструктури. В таких умовах навіть реформаційні зміни до законодавства та регулюючих норм не дають належного ефекту.

У сфері інвестицій та інновацій інституційна інфраструктура включає інституції, умовно об'єднані в такі групи:

1) виробничо-технологічна структура (технопарки, технополіси, інкубатори технологій, інноваційні центри, інноваційно-технологічні, венчурні і інжинірингові підприємства);

2) інформаційна система (аналітичні, статистичні центри, інформаційно-консалтингові підприємства, інформаційні бази і сайти);

3) організації з підготовки і перепідготовки кадрів, ресурсного забезпечення, комерціалізації результатів НДДКР;

4) фінансова структура (бюджетні, позабюджетні, венчурні, кредитно-гарантійні організації небанківського сектору, банки, промислово-фінансові групи, страхові компанії і фонди, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність);

5) система експертизи (центри, що надають експертні висновки для підприємств, інвесторів, страхових служб і т.д.);

6) система патентування, ліцензування і консалтингу з питань охорони, захисту, оцінки і використання об'єктів інтелектуальної власності, оцінки щодо практичної реалізації наукових результатів;

7) система сертифікації, стандартизації і акредитації.

Мабуть, справедливим є висновок про те, що розвивати потрібно кожен з цих напрямів. Але ж головне завдання функціонування інституційної інфраструктури інвестиційно-інноваційної активності підприємств туризму – створення умов для обслуговування діяльності і реалізації таким чином економічних інтересів представників бізнесу та держави загалом – на сьогодні не виконується.

Звідси висновок про необхідність першочергової концентрації зусиль і ресурсів влади на формуванні та розвитку передусім елементів технологічної структури. Тобто тих організаційних-правових утворень, що слугують «площадками співробітництва» суб'єктів системи інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств туризму. Такого роду інституції стають т. зв. ядром (центром системи), навколо якого функціонують або об'єднуються інші структури. Відповідно, ініціатором створення інтеграційних структур можуть виступати представники бізнесу чи їх об'єднання, організації науково-дослідної і освітньої сфер, інвестиційні, венчурні фонди.

Відтак, важливо усвідомлювати конфігурацію матриці інституційних форм інфраструктурного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності в секторі туристичного бізнесу в Україні, особливості якої потрібно враховувати регіональним та місцевим органам державного управління, здійснюючи діяльність, спрямовану на ідентифікацію та розбудову елементів інтеграції її суб'єктів.

Позаяк найбільш перспективними потрібно визначити формування і розвиток таких елементів інституційної інфраструктури в аналізованій сфері як:

1) галузеві та міжгалузеві технологічні парки;

2) науково-виробничі кластери;

3) академічні підприємницькі структури.

Відомо, що технологічні парки є лише одним з різновидів інституцій, діяльність яких спрямована на формування та поширення нової передової культури бізнесу, ефективних моделей інтеграції освіти, науки, реального сектору економіки та бізнесу, накопичення та розвиток досвіду державно-приватного партнерства, залучення інвестицій, що дає позитивний ефект для покращення ділового клімату та інвестиційно-інноваційної активності підприємницького сектору не лише у масштабах регіонів, але й для національної економіки загалом. Відтак, даючи рекомендації з забезпечення державної підтримки і стимулювання розвитку технопарків, маємо на увазі, що державна політика в цьому напрямі буде послідовною та також націленою на розвиток спеціальних економічних зон, наукоградів тощо.

Наголосимо, що результати вивчення досвіду регулювання інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів підприємницького сектору в економічно розвинених державах та державах, які на сьогодні найбільш динамічно розвиваються (передусім – країни Азії), дають всі підстави стверджувати, що саме технопарки є головними елементами інноваційної інфраструктури, адже головним завданням технологічних парків є комерціалізація наукових досліджень, що проводяться ВНЗ, науково-дослідними організаціями, підприємствами. Таким чином їх наукова продукція за допомогою інноваційних процедур доводиться до промислових і комерційних структур.

В Україні активна діяльність влади з ініціювання створення технопарків розпочалася, коли були прийняті відповідні укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України. Їх наслідком стало створення 9 технологічних парків, що напрацювали найбільш раціональний підхід до формування організаційно-структурної моделі технопарків.

Однак, на сьогодні, особливо в сфері туризму, ці інституції не виконують функцій бізнес-інкубатору, а слугують передусім своєрідними площадками, де науковці все ще можуть проводити свої наукові дослідження (здебільшого технічні), а підприємства – захиститися від негативного впливу агресивного зовнішнього середовища. Вітчизняні технологічні парки не надають на сьогодні допомоги авторам науково-технічних розробок у пошуку інвесторів для створення нових технологій чи продажу науково-технічної продукції. Вони, на жаль, не впливають на підтримку малого інноваційного підприємництва.

Відтак, є всі підстави стверджувати про актуалізацію завдань органів державного управління щодо відновлення діяльності діючих та формування і розвитку технопарків на всій території України. Ця діяльність повинна вестися у руслі державної політики, спрямованої на модернізацію видів економічної діяльності та галузей національної економіки. Необхідно змінити ставлення до технопарків, передусім з боку представників влади. Ці організації мають стати інституційною основою реалізації довгострокових стратегічних цілей якісного оновлення регіональних та національного економічних комплексів шляхом прискорення практичної віддачі від НДДКР через сектор приватного підприємництва. Доцільно створювати технопарки як ініціативи стратегічного рівня при спільній участі наукових, освітніх організацій, підприємств реального сектору економіки, фінансових інститутів та регіональних і місцевих органів влади та самоврядування.

Реалізація ефективної державної політики, спрямованої на підвищення інноваційної активності вітчизняних туристичних підприємств, позитивно впливає на зміцнення макроекономічної, фінансової, інвестиційної, науково-технологічної, виробничої, зовнішньоекономічної, соціальної, демографічної, енергетичної та екологічної складових економічної безпеки держави. Покращення інвестиційного середовища має позитивним наслідком зростання можливостей доступу суб'єктів господарювання до інновацій та реалізації інноваційних проектів, що сприяє реалізації важливих функцій економічної безпеки бізнесу щодо зміцнення та усунення негативного впливу таких загроз, як зниження інноваційно-інвестиційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу економіки, втрата коопераційних зв'язків всередині економіки між суб'єктами малого і середнього та великого бізнесу, зростання фінансово-інвестиційних та кредитних ризиків, недостатні темпи відтворювальних процесів та структурна деформація економіки, залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, втрата підприємницьких мереж.

Стратегічними етапами державної політики розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів туристичного бізнесу України на сьогодні є (1) формування

необхідного економіко-правового середовища інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів сфери туризму і рекреації, (2) реалізація стимулів до збільшення обсягів інноваційної активності та (3) формування інституціонального середовища обслуговування системи інвестиційно-інноваційної діяльності туристичного комплексу і його розвитку.

Для досягнення мети першого етапу важливим є створення публічно-приватних фінансово-інвестиційних фондів, інвестиційних зон, інноваційних кластерів; удосконалення механізмів пошуку перспективних проектів та джерел їх фінансування, розробки і спрощення умов реалізації; запровадження механізму державного ініціювання інвестиційних проектів та їх повної дореалізаційної підготовки; розвиток державної системи реєстрації, моніторингу та підтримки реалізації інвестиційних проектів суб'єктів туризму в інноваційній сфері; розробка і реалізація регіональних та місцевих програм з чітко визначеними і передбаченими обсягами фінансування інвестиційно-інноваційних проектів підприємств туристичного комплексу та його підкомплексів.

Реалізація стимулів до інноваційної активності потребує збільшення обсягів держзамовлення у інноваційно активних підприємств та законодавчого закріплення такої квоти; запровадження сукупності преференцій для суб'єктів великого бізнесу, що реалізують спільні інвестиційно-інноваційні проекти або фінансують таку діяльність; введення статистичного спостереження та моніторингу інноваційної активності у туристичній сфері на центральному, регіональному та місцевому рівнях; запровадження механізму скерування частки надходжень від суб'єктів бізнесу на фінансування грантів з розробки та запровадження інноваційних туристичних продуктів, створення та охорони об'єктів інтелектуальної власності суб'єктами підприємництва або залученими науковцями.

З метою формування інституціонального середовища обслуговування системи інвестиційно-інноваційної діяльності туристичного бізнесу і її розвитку в Україні доцільними є державна підтримка та фінансування створення і розвитку регіональних та місцевих інвестиційно-інноваційних кластерів за участю підприємств туризму та базових видів економічної діяльності, пріоритетних сфер економіки; зростання капіталізації системи фінансово-кредитного та інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності; розвиток інформаційного та консалтингового супроводу інвестиційно-інноваційної активності, державно-приватного партнерства у сфері розвитку організаційно-інституційної інфраструктури інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів та поширення її практик у міжгалузевому, міжрегіональному та міжнародному співробітництві.

Державну політику у сфері стимулювання інвестиційної активності вітчизняних суб'єктів сфери туризму доцільно сконцентрувати за напрямками, узгодженими з найбільш істотними її чинниками. Це підвищення рівня доступності інвестиційних ресурсів, удосконалення державної системи фінансово-кредитного та інвестиційного забезпечення, зниження рівня інвестиційних ризиків, підвищення рівня інвестиційної привабливості туристичного сектору, стимулювання іноземного та міжрегіонального інвестування, застосування альтернативних форм інвестування та його забезпечення. Досягнення цих цілей потребує реалізації комплексу заходів, що в сукупності спроможні критично якісно покращити інвестиційне середовище, зокрема з акцентом на фінансуванні інноваційних проектів та інноваційної діяльності туристичних підприємств.

Елементами внутрішньої структури системи інноваційної безпеки суб'єктів туристичного комплексу, як важливої компоненти науково-технологічної безпеки України, є: сформованість інноваційного потенціалу цього сектору економіки,

ефективність їх інноваційної діяльності та роль підприємств туризму у формуванні інноваційного складника конкурентоспроможності економіки, його здатність до науково-технологічного розвитку. За цими напрямками важливо сформувати та досягнути критерії-характеристики ефективності державної політики у сфері зміцнення інноваційної безпеки туристичного бізнесу в Україні.

Вважаємо, що є підстави виокремити такі найбільш доцільні напрями удосконалення системи державного програмування та нормативно-інституціонального середовища в аналізованому секторі національного господарства: (1) доповнення положень базових нормативно-правових актів щодо регулювання розвитку і підтримки, інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств туристичного бізнесу; (2) розвиток системи програмування інвестиційно-інноваційної діяльності в секторі туризму; (3) уточнення стратегій і програм забезпечення національної безпеки та економічної безпеки України принципами, завданнями, механізмами та засобами державної політики інвестиційно-інноваційного розвитку та безпеки бізнесу, зокрема в сфері туризму.

Висновки

В умовах війни органам державного управління слід активізувати зусилля для збереження та навіть ефективного використання економічного потенціалу галузей і секторів національної економіки. Особлива увага має бути прикута до тих видів економічної діяльності, яким критично складно функціонувати, забезпечувати свою життєздатність в складному середовищі негативних наслідків воєнних дій. З-поміж таких – туризм і туристичний комплекс національного господарства.

Відновлення потенціалу його функціонування й розвитку потребує нових, дієвих механізмів та інструментів регулювання, які мають бути спрямованими на вирішення таких завдань, як:

- 1) зниження рівня негативного впливу наслідків війни на діяльність підприємств туризму;
- 2) сприяння та стимулювання відновлення довоєнних обсягів діяльності туристичних підприємств;
- 3) збереження та ефективного використання інвестиційного потенціалу галузі;
- 4) розвиток можливостей мобільності вітчизняних підприємств туризму та системи надання туристичних послуг;
- 5) покращення середовища безпеки туризму і подорожей.

Подальші наукові дослідження в цій сфері важливо присвятити питанням стандартизації якості надання послуг в різних видах туризму.

Список використаних джерел

1. Арубіна А. В., Онойко Ю. Ю., Щербатюк Н. І. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2227>.
2. Безугла Л., Куваєва Т., Герасименко Т. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>.
3. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Оцінювання формування конкурентних переваг туристичних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 3 (1). С. 189-194.
4. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Рудковський О. В., Белікова С. О. Стан та тенденції розвитку туристичного комплексу в контексті забезпечення економічної безпеки України. *Економіка та держава*. 2019. Вип. 19. С. 17-25.

5. Гуткевич С.О. Привабливість Українських Карпат: сільський зелений туризм : монографія. Київ : НУХТ, 2016. 293 с.
6. Домбровська С.М. Державне регулювання туристичної галузі України : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2016. 196 с.
7. Іванченко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4112>.
8. Морозова О.С., Морозов О.В., Волочнюк Є.Г. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності в умовах змін клімату в південному регіоні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 28. Ч. 2. С. 42-48.
9. Мельниченко О.А. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 153 с.
10. Охріменко А.Г. Досвід європейських країн фінансування туризму. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2014. № 34. С. 160–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_34_20.
11. Ткаченко Т., Гладкий О., Жученко В. Рекреаційний туризм: диверсифікація продуктового портфеля. *Scientia Fructuosa*. 2021. № 138 (4). С. 81–90.